

**ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Шевчук Галина Станіславівна

УДК 159.922.1: 159.9.018

**АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРИНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ВАГІТНИХ ЖІНОК**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Луцьк – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальної та експериментальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Міністерство науки і освіти України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Гасюк Мирослава Богданівна, викладач кафедри загальної та експериментальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України Титаренко Тетяна Михайлівна, завідувач лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

кандидат психологічних наук, доцент Мушкевич Мирослава Іванівна, завідувач кафедри медичної психології та психодіагностики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Захист відбудеться 12 листопада 2010 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Потапова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30а.

Автореферат розісланий “8” жовтня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Я. Малімон

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні тенденції розвитку України, відродження її генофонду, моральності й духовності, а також демократизація суспільства висувають до вітчизняної психологічної науки нові вимоги, однією з яких є вдосконалення психодіагностичного інструментарію для роботи з сім'єю як передумови отримання достовірних результатів наукових досліджень та успішності роботи психологів-практиків. Відродження національної культури тісно пов'язане зі створенням Центрів психологічної допомоги та розвитком практичної психології, зокрема, у сфері підготовки молодих людей до усвідомленого батьківства і материнства. Питання діагностики психологічних особливостей сучасних батьків постає першочерговим з огляду на необхідність побудови оптимальних програм такої підготовки.

Проблемам теоретичного вивчення сім'ї, батьківства і материнства, надання практичної психологічної допомоги сім'ям в Україні присвячені праці таких науковців як О.Ф. Бондаренко, М.Б. Гасюк, П.П. Горностай, В.С. Заслуженюк, З.С. Карпенко, І.С. Кон, О.В. Корнієнко, В.П. Москалець, М.І. Мушкевич, А.С. Співаковська, Т.М. Титаренко та ін. Ключовими питаннями у їх дослідженнях є вивчення феномену материнства, материнської сфери особистості жінки, материнської ідентичності, нормативних криз, проблем становлення жінки як матері, девіантних форм материнства тощо. Однією з необхідних умов результативності надання психологічної допомоги матерям і сім'ям загалом є забезпечення психологів надійним методичним інструментарієм. Серед багатьох видів психодіагностичних методик малюнкові методики вважаються такими, що найкраще дають змогу проникнути у внутрішній світ особистості, вивчити особливості сприймання нею себе, інших людей та конкретної ситуації, забезпечують глибиннопсихологічне самопізнання, допомагають розкрити першопричини тих проблем, які переживає індивід (Г.С. Абрамова, Б.А. Базима, Н.С. Бурлакова, М.Б. Дорохов, В.Л. Кокоренко, Ю.М. Мальована, К. Маховер, О.Ф. Потьомкіна, Г.Т. Хоментаскас, К.Г. Юнг, Т.С. Яценко та ін.). Водночас, сьогодні практично відсутні верифіковані проєктивні експресивні методики, спеціалізовані відповідно до предмету досліджень психології материнства.

Малюнкові методики (проєктивні психодіагностичні та арт-терапевтичні техніки) використовуються у психологічній практиці, починаючи з ХХ століття (Л. Абт, Р. Бернс, Ф. Гудінаф, С. Кауфман, К. Маховер, Г.Т. Хоментаскас, К.Г. Юнг та ін.). Їх розробці присвячені праці таких сучасних зарубіжних та вітчизняних учених як Л.Ф. Бурлачук, М.Б. Гасюк, О.І. Захаров, М.Є. Ланцбург, Л.Д. Лебедева, О.Ф. Потьомкіна, О.С. Романова, О.Т. Соколова, Л.Г. Терлецька, Г.Г. Філіппова та ін. Вказується, що малюнки, їх символіка, розкривають можливості вираження, а відтак – і дослідження цілісного змісту психіки в єдності свідомого і несвідомого.

Сьогодні однією з домінуючих тенденцій у психодіагностиці є розробка верифікованих систем стандартної інтерпретації проєктивних експресивних технік, робота в напрямі заміни якісного аналізу малюнків більш формалізованим підходом. Проте стандартизоване тлумачення психологічного змісту малюнкової символіки суперечить означенню категорії “символ” у психології та філософії. Зокрема, К. Г. Юнг підкреслює, що існують два аспекти психологічної інтерпретації символів: інтерпретація того, що репрезентує символ (узагальнене значення символу) та інтерпретація з точки зору проєкції індивідуально-неповторного психологічного змісту символу для кожної конкретної людини. Відтак можна стверджувати, що стандартизація інтерпретації змісту символіки малюнкових методик призведе до відчуження результатів дослідження від досліджуваного суб'єкта з його неповторним світосприйманням, індивідуальними характеристиками та особистісними проблемами. В малюнкових тестах індивідуальна неповторність психіки суб'єкта “підганяється” під певну роз'яснюючу схему, згідно якої будується тест. Ця спрощеність не виправдано обмежує психодіагностичні та корекційні можливості малюнкових методик (Т.І. Доцевич, П.В. Теслюк, М.Г. Чобітько, Т.С. Яценко). Тому перспектива розширення

діагностико-корекційних та психотерапевтичних можливостей малюнків пов'язана з розробкою більш гнучких систем обробки проєктивних експресивних методик і з вивченням можливостей використання арт-терапевтичних технік у наукових дослідженнях та в роботі психологів-практиків.

Вивчення динаміки становлення жінки як матері, материнської ідентичності як психологічного новоутворення і результату цього процесу до цього часу здійснювалось, переважно, у контексті теоретичного аналізу історичних та етнічних характеристик материнства. Дослідження психологічних особливостей сучасних матерів здійснюється досить фрагментарно – дається визнаки відсутності спеціалізованих методик для діагностики психологічних особливостей становлення жінки як матері. Необхідність розробки нових підходів до емпіричного вивчення динаміки розвитку материнської ідентичності, виявлення її типів та структурних особливостей зумовлює актуальність і вибір теми дисертаційного дослідження – “Арт-терапевтичні засоби дослідження материнської ідентичності вагітних жінок”.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Наукова робота виконана відповідно до загального напрямку психологічних досліджень кафедри загальної та експериментальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах вивчення наукової теми “Феноменологія материнства: психологічні аспекти виношування дитини” (наказ № 50-а від 28.02.2006 р.). Тему затверджено вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 8 від 04.03.2008 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25.05.2010 р.).

Об'єктом наукового дослідження є феномен материнства, зокрема материнська ідентичність особистості вагітної жінки.

Предмет наукового дослідження – психологічні можливості та межі використання арт-терапевтичних засобів для дослідження материнської ідентичності вагітних жінок.

Мета дослідження – розробити алгоритм емпіричного дослідження специфіки використання арт-терапевтичних засобів для діагностики материнської ідентичності вагітних жінок; дослідити структуру і типи материнської ідентичності вагітних жінок.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз вітчизняних та зарубіжних концепцій материнства і сформулювати цілісне системне уявлення про материнство як частину особистісної сфери жінки та материнську ідентичність як її центральне утворення.

2. З'ясувати теоретичні засади та особливості застосування методів, які використовуються для діагностики феномену материнської сфери особистості жінки, побудувати та апробувати алгоритм емпіричного дослідження можливостей та меж застосування арт-терапевтичних засобів для діагностики материнської ідентичності вагітних жінок.

3. Розробити та апробувати систему якісно-кількісної обробки тематичного малюнка “Я – мама”, призначеного для діагностики психологічних особливостей материнської ідентичності жінки, специфіки самосприйняття жінкою себе як матері, діагностики почуттів, пов'язаних з материнством.

4. На основі результатів емпіричного дослідження проаналізувати психологічні особливості становлення материнської ідентичності вагітних жінок, які виношують першу, другу, третю-шосту дитину, а також соматично хворих жінок, зокрема з ВІЛ-позитивним статусом.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети дослідження і розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс методів: теоретичні – аналіз, порівняння, синтез, систематизація та узагальнення матеріалів наукових джерел з досліджуваної проблематики; емпіричні: бесіда, “Анкета знайомства” (авторський варіант); проєктивна експресивна методика “Я і моя дитина” (Г.Г.Філіппова, М.Є. Ланцбург), арт-терапевтичні техніки – тематичні малюнки на тему “Мій настрій”, “Я – мама”, “Я – жінка”; проєктивна

експресивна методика “Сімейна соціограма”; методика Куна-Макпартленда “Хто Я?”, методика особистісного диференціалу (адаптована в НДІ ім. В.М. Бехтерева), методика психосемантичного диференціалу (В.Ф. Петренко), твір на тему “Як я стала матір’ю”, експертна оцінка досліджуваних гінекологами-акушерами та педіатрами-неонатологами; статистичні – побудова таблиць і графіків абсолютного розподілу частот, визначення мір центральних тенденцій, кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції r -Пірсона), факторний аналіз, метод кутового перетворення Фішера.

Обробка отриманих даних та графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм для ПК SPSS 14.0.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на базі Івано-Франківського міського клінічного пологового будинку. Обсяг вибірки – 324 особи. Серед них 284 вагітних жінок; вік досліджуваних – від 15 до 46 років (експериментальна група): 168 вагітних виношують першу дитину, 85 – другу дитину, і 31 – третю-шосту дитину; серед досліджуваних експериментальної вибірки налічувалось 27 соматично хворих вагітних жінок, які перебували на інвалідності, з них 13 осіб з ВІЛ-позитивним статусом. 40 осіб – дівчата віком 17-23 р. (контрольна група).

Теоретико-методологічною основою дослідження є розроблені вітчизняною та зарубіжною психологічною наукою концепції, які розкривають закономірності і принципи розвитку особистості та Я-образу як її невід’ємної складової, особистісної ідентичності як ядра самосвідомості (концепція особистісного Я в теорії самопізнання У. Джемса, психоаналітична теорія З. Фрейда, егопсихологія Е. Еріксона, теорія Я-концепції як унікального результату психічного розвитку Р. Бернса, концепція плідної цілісної особистості Е. Фромма, теорія особистості, яка самоактуалізується А. Маслоу, інтегративних рівнів розвитку особистості Б.Г. Ананьєва, теорія криз Т.М. Титаренко, самосвідомості особистості І.С. Кона та ін.). Також в основу нашого дослідження ввійшли положення, представлені концепціями, які спрямовані на обґрунтування наукового розуміння структури та функціональних особливостей несвідомої сфери психіки (Ф.В. Бассін, С. Гроф, С.Д. Максименко, І.Я. Франко, З. Фрейд, К.Г. Юнг, Т.С. Яценко та ін.). В основі наукової роботи лежить гуманістичний підхід, який реалізується у психокорекційній практиці, – зокрема положення про необхідність цілісного пізнання психіки в єдності свідомих та несвідомих проявів. Використовуються принципи теорії психосинтезу Р. Ассаджолі, проективної психодіагностики Л. Абта, Дж. Брунера, О.Ф. Потьомкіної, О.С. Романової, О.Т. Соколової, проективної арт-терапії Є.М. Бурно, С. Кратохвіла, К. Махвер, О.А. Осипової, гуманістичного напрямку арт-терапії (К. Роджерс, Н. Роджерс).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- вперше сформульовано цілісне системне уявлення про материнську ідентичність як центральне утворення материнської сфери особистості жінки, яке являє собою цілісне прийняття, усвідомлення і переживання жінкою себе як матері та своєї особистісної самореалізації у материнстві;
- розроблено та апробовано алгоритм емпіричного дослідження материнської ідентичності вагітних жінок за допомогою арт-терапевтичних засобів (тематичних малюнків), який включає два напрями роботи: 1) вибір тем психомалюнків, способу корекції впливу додаткових змінних, проведення дослідження та якісно-кількісну обробку його результатів; 2) вибір зовнішнього критерію оцінки достовірності результатів арт-терапевтичної діагностики, формування комплексу психодіагностичних методик, проведення дослідження, здійснення порівняльного аналізу отриманих даних;
- удосконалено систему якісно-кількісної обробки тематичних малюнків, які застосовуються для роботи з вагітними жінками та матерями, шляхом розробки та верифікації системи шкал обробки психомалюнків “Я – мама”, “Я і моя дитина”, “Я – жінка”;

– вперше виокремлено та проаналізовано психологічний зміст трьох типів материнської ідентичності вагітних жінок (цілісна, інтегрована материнська ідентичність, дифузна материнська ідентичність, нерозвинена материнська ідентичність).

Практичне значення наукової роботи полягає у розробці алгоритму емпіричного дослідження специфіки застосування арт-терапевтичних технік для дослідження материнської ідентичності вагітних жінок. Розроблено та апробовано алгоритм застосування (інструкція, особливості використання) і систему якісно-кількісної обробки тематичного малюнка “Я – мама”, спрямованого на діагностику психологічних особливостей материнської ідентичності жінки; верифіковано алгоритми використання тематичних малюнків “Я і моя дитина”, “Я – жінка”, які призначені для використання у роботі психолога з вагітними жінками та подружніми парами, які очікують народження дитини, у сімейному консультуванні – для діагностики труднощів та проблем, пов’язаних з материнством, вихованням дітей. Апробовані арт-терапевтичні засоби (тематичні малюнки) можуть бути використані психологами Центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді під час психологічної підготовки дівчат і жінок до відповідального материнства, у роботі з девіантними матерями; практичними психологами перинатальних центрів та пологових будинків, сімейними консультантами та психотерапевтами.

Результати та матеріали дисертаційного дослідження впроваджено у практику роботи з вагітними жінками, породіллями та матерями у службі соціальної підтримки сімей та консультаційному пункті з питань попередження раннього соціального сирітства в Івано-Франківському міському клінічному пологовому будинку міського Центру соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді м. Івано-Франківська (довідка № 198 від 09.06.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. При підготовці публікацій у співавторстві внесок авторки дисертації полягає у: плануванні методів вирішення поставленої задачі, виборі стратегії та формуванні вибірки експериментального дослідження, зборі та статистичній обробці емпіричного матеріалу [7, 9-10, 12-16]; плануванні емпіричного дослідження, психологічній інтерпретації матеріалів експерименту, формулюванні висновків [8, 11-15]. Ідеї, що належать співавтору, в дисертації не використовуються.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася методологічним обґрунтуванням теоретичних засад емпіричного дослідження, відповідністю обраних методик меті і завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного і якісного аналізу емпіричних даних, використанням адекватних методів математичної статистики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було оприлюднено на Другій міжнародній науково-практичній конференції “Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні” (Дрогобич, 2005), Міжнародній науковій конференції “Проблеми сучасної психології” (Кам’янець-Подільський, 2010 р.), Другому всеукраїнському семінарі “Методологічні проблеми психології особистості” (Івано-Франківськ, 2007 р.), Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Актуальні проблеми практичної психології” (Харків, 2007-2009 р.р.), щорічних звітно-наукових конференціях Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, 2006–2009 р.р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в одній науковій монографії (у співавторстві), а також у 16 статтях, з них 12 опубліковані у виданнях, що визначені ВАК України як фахові у галузі психології.

Структура та обсяг дисертаційного дослідження: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 270 найменувань, з них 43 іноземними мовами, додатків (13 сторінок). Обсяг основного тексту дисертації складає 161 сторінку; робота містить 14 малюнків, 4 схеми, 26 таблиць (обсягом 23 сторінки). Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його об'єкт, предмет, мету і завдання; охарактеризовано експериментальну вибірку та методи дослідження; відзначено наукову новизну і практичну цінність отриманих результатів; відображено дані про апробацію одержаних результатів експериментального дослідження.

Перший розділ – “Концептуальні засади дослідження материнства та материнської ідентичності у психологічній науці” – містить аналітичний огляд літератури, що висвітлює теоретичні та експериментальні аспекти досліджуваної тематики.

На основі аналізу досліджень концептуальних засад психології материнства виокремлено (Г.Г.Філіппова) два узагальнені напрями його вивчення: 1) аналіз материнства як системи дитячо-материнських взаємин – вивчення стилів виховання, впливу матері на становлення особистості дитини тощо (А. Адлер, Е. Бадінтер, Дж. Боулбі, В.І. Брутман, Л.С. Виготський, С. Гроф, М. Мід, М.І. Мушкевич, І.Ю. Хамітова та ін.); 2) дослідження материнства як частини особистісної сфери жінки – вивчення питань самореалізації жінки в материнстві, змісту материнської ідентичності тощо (О.В. Баженова, Л.Л. Баз, Н.В. Боровикова, В.І. Брутман, М.Б. Гасюк, О.А. Копил, М.Є. Ланцбург, С.Ю. Мещерякова, Д. Пайнз та ін.). З'ясовано, що попри значну кількість праць, присвячених питанням психології материнства і вагітності, сьогодні практично немає верифікованих психодіагностичних методик, спеціалізованих відповідно до потреб дослідження материнства, материнської сфери особистості жінки – у більшості використовуються традиційні особистісні опитувальники, методики діагностики емоційної сфери та методики діагностики психологічних особливостей міжособистісних взаємин.

Материнська сфера – це система потреб, мотивів, знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, диспозицій, емоційних переживань жінкою материнства. До структури материнської сфери входять потребово-мотиваційний, операційний та ціннісно-смысловий блоки (О.С. Васильєва, М.Є. Ланцбург, С.Ю. Мещерякова, Г.Г. Філіппова та ін.).

Ядром, центральним утворенням материнської сфери особистості жінки є материнська ідентичність. На основі аналізу теорій психоаналітичного підходу (З. Фройд, А. Адлер, Е. Еріксон та ін.), когнітивного підходу (Г. Брейкуелл, Дж. Тернер, Г. Теджфел, М. Яромовіц та ін.), структурно-динамічного підходу (М.Й. Боришевський, П. В. Лушин, С. Московічі, Л. Б. Шнейдер та ін.), теорії символічного інтеракціонізму (Е. Гофман, Дж. Мід, Р. Фогельсон, Дж. Хабермас) та інших підходів до вивчення феномену особистості, різних видів ідентичності, процесу ідентифікації, у роботі сформульовано поняття материнської ідентичності, визначено її зміст і структуру.

Материнська ідентичність – це психологічний конструкт, який виражає цілісне прийняття, усвідомлення і переживання жінкою себе як матері та своєї особистісної самореалізації в материнстві. Материнська ідентичність є соціально-психологічним результатом когнітивно-емоційних та ціннісних процесів ідентифікації жінки з роллю матері. До структури материнської ідентичності входять когнітивний, емоційний, ціннісно-смысловий та конативний компоненти (рис. 1.).

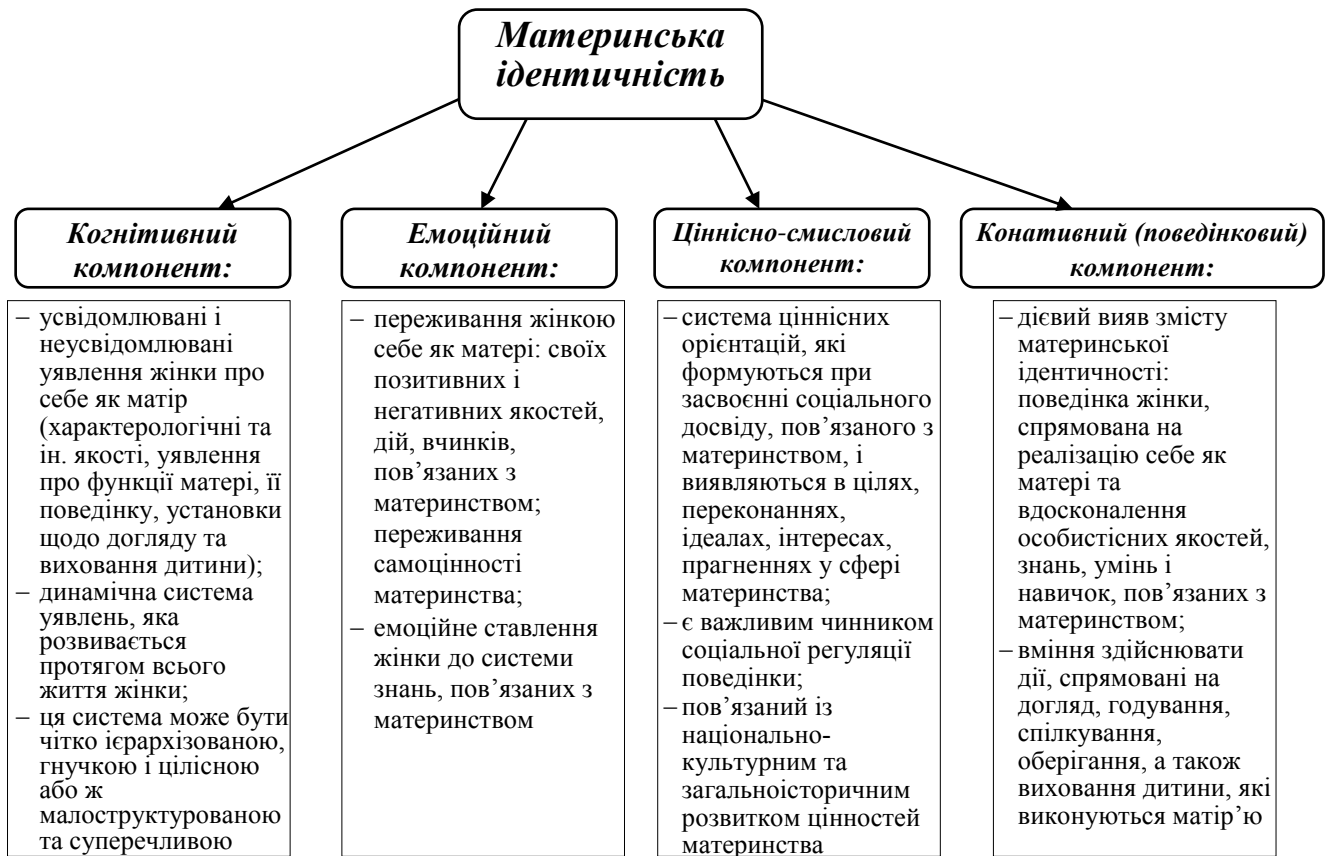

Рис. 1. Психологічна структура материнської ідентичності (авторська модель)

Для діагностики материнської ідентичності доцільно використовувати тематичні малюнки, які мають ряд переваг – уникнення впливу фактору соціальної бажаності, фальсифікації відповідей, можливість вивчення свідомих та несвідомих аспектів, можливість застосування у полікультурних умовах тощо. Водночас, результати арт-терапевтичної діагностики залежать від особливостей емоційного стану досліджуваних, суб'єктивної позиції психолога, який інтерпретує малюнки та інших факторів. Урахування цих обмежень та недоліків арт-терапевтичних засобів є підґрунтям отримання максимально достовірних висновків психодіагностичного обстеження.

Другий розділ – “Емпіричне дослідження специфіки застосування арт-терапевтичних засобів для вивчення материнської ідентичності вагітних жінок” – відображає послідовність організації та результати емпіричного дослідження виокремленої проблеми.

На основі аналізу теоретичних основ використання арт-терапевтичних засобів у психологічних дослідженнях розроблено алгоритм емпіричного вивчення специфіки використання технік арт-терапії (тематичних малюнків) для дослідження материнської ідентичності вагітних жінок за двома напрямками роботи.

Перший напрям – це визначення тем психомалюнків відповідно до мети і завдань дослідження (“Я – мама”, “Я і моя дитина”, “Я – жінка”), розробка відповідних інструкцій, способу корекції додаткової змінної (впливу емоційного стану досліджуваних на результати арт-терапевтичної діагностики), проведення дослідження, виокремлення системи показників якісної інтерпретації та кількісної оцінки психомалюнків, якісно-кількісна обробка отриманих результатів, підготовка отриманих даних (“сирих балів”) до статистичної обробки (переведення їх у стандартну шкалу).

Другий напрям – вибір зовнішнього критерію оцінки достовірності висновків арт-терапевтичної діагностики. У дослідженні для цього використовувалися такі методи: метод психосемантичного диференціалу (досліджувані оцінювали себе як жінку і себе як матір,

використовуючи запропонований перелік категорій особистісного та семантичного диференціалу), метод експертного оцінювання емоційних, психологічних та поведінкових особливостей досліджуваних, метод контент-аналізу твору “Як я стала мамою”. На основі вибраних методик та психомалюнків формується батарея психодіагностичних технік, проводиться емпіричне дослідження. Отримані результати піддаються математико-статистичній обробці – порівнюються висновки, зроблені за допомогою вербальних та малюнкових технік, методик.

Результати арт-терапевтичного дослідження та діагностики за допомогою зазначених вербальних методів співставлялися за допомогою кореляційного аналізу. Першочергово були проаналізовані результати психодіагностики вагітних жінок за допомогою тематичного малюнка “Я – мама” та результати експертного оцінювання цих досліджуваних гінекологами-акушерами й педіатрами-неонатологами – кореляційний аналіз підтвердив зміст виокремлених шкал якісно-кількісної обробки психомалюнка (табл.1).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу даних психодіагностики вагітних жінок за допомогою психомалюнка “Я – мама” та даних експертного оцінювання досліджуваних гінекологами-акушерами та педіатрами-неонатологами

Параметри експертного оцінювання досліджуваних	Шкали тематичного малюнка "Я – мама"					
	Цілісна, інтегрована материнська ідентичність	Дифузна, суперечлива материнська ідентичність	Приміряння на себе ролі матері як стадія становлення материнської ідентичності	Наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, пов'язаних з материнством	Невпевненість, психологічної невідповідності до материнства	Проблем, які стоять на заваді повноти самореалізації материнства
Хороший настрій, оптимістична налаштованість	0,479**	0,171	0,287*	-0,401**	0,220	0,210
Тривожний стан	0,233	0,450**	0,463**	0,372*	0,865**	0,566**
Пригнічений стан	-0,115	0,277	-0,176	0,346*	0,220,	0,394**
Активна позиція, пошук корисної інформації	0,296*	0,171	0,570**	-0,592**	0,400**	0,126
Пасивна позиція	-0,171	0,159	-0,371*	0,824**	0,177	0,171
Дотримання наданих спеціалістами рекомендацій	0,554**	0,244	0,302*	-0,461**	0,365*	0,267
Недотримання наданих рекомендацій	-0,293*	-0,190	0,328*	0,764**	0,209	0,372*
Відвідування курсів психологічної підготовки до пологів	0,406**	0,385*	0,690*	-0,189	0,373*	0,184
Спокійна, впевнена, доброзичлива мама	0,497**	0,157	0,252	-0,823**	0,166	0,274
Стривожена, дратівлива, але позитивно налаштована мама	-0,246	0,398**	0,497**	0,290	0,467**	0,657**
Тривожна, невпевнена в собі мама, якій важко дати однозначну оцінку	-0,610**	0,321*	0,450**	0,492**	0,520**	0,452**
Байдужа і холодна мама	-0,675**	0,231*	-0,183	0,586**	0,265	0,201

Примітка: *- кореляційний взаємозв'язок зафіксований на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$;
 ** - кореляційний взаємозв'язок зафіксований на рівні статистичної значущості $p \leq 0,001$

Було отримано значущі кореляційні взаємозв'язки між даними психодіагностики вагітних жінок за допомогою тематичних малюнків та методик особистісного і психосемантичного диференціалу. Так, шкала “Цілісна, інтегрована материнська ідентичність” психомалюнка “Я – мама” позитивно, на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,001$) корелює з такими показниками методики особистісного диференціалу (ОД) як відкритість, чуйність, впевненість, товарищескість, самостійність. Ці категорії підтверджують зміст виокремленої шкали: відкритість до отримання нового досвіду, впевненість у собі і самостійність, які поєднуються з чуйністю і товарищескістю, є характеристиками зрілої особистості (Е. Еріксон) і необхідною основою становлення цілісної ідентичності особистості загалом та материнської ідентичності зокрема.

Отже, шкала “Дифузна, суперечлива материнська ідентичність” позитивно, на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,001$) корелює з такими показниками ОД: впертість, відкритість, егоїстичність, чуйність, нерішучість, справедливість. Шкала “Приміряння” на себе ролі матері як стадія становлення материнської ідентичності” на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,001$) позитивно корелює з категоріями ОД: добросовісна, вперта, діяльна, ворожа, відособлена.

Шкала “Наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, пов'язаних з материнством” психомалюнка “Я – мама” позитивно, на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,001$) корелює з такими показниками методики особистісного диференціалу як пасивність, ворожість, дратівливість. Шкала “Почування невпевненості, психологічної невідповідності до материнства” корелює (рівень статистичної значущості $p \leq 0,001$) з категоріями ОД: неприваблива, слабка, безвідповідальна, добра, залежна, нерішуча, напружена, невпевнена, відособлена, несамотійна. І остання шкала обробки психомалюнка “Я – мама” – “Наявність соціально-економічних, сімейних та інших проблем, які стоять на заваді повноти самореалізації материнства” корелює з наступними характеристиками ОД: приваблива, пасивна, нерішуча, млява, товариська.

У результаті апробації алгоритму емпіричного дослідження специфіки використання технік арт-терапії (тематичних малюнків) для дослідження материнської ідентичності вагітних жінок доведено, що для діагностики психологічних особливостей материнської ідентичності вагітної жінки, специфіки самосприйняття жінкою себе як матері, задоволеності своєю самореалізацією у материнстві, діагностики почуттів, пов'язаних з материнством доцільно використовувати тематичний малюнок “Я – мама”, який обробляють за семибальною оцінкою за такими шкалами:

- 1) цілісна, інтегрована материнська ідентичність;
- 2) дифузна, суперечлива материнська ідентичність;
- 3) “приміряння” ролі матері як стадія становлення материнської ідентичності;
- 4) наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, пов'язаних з материнством;
- 5) відчуття невпевненості, психологічної невідповідності до материнства;
- 6) наявність соціально-економічних, сімейних та інших проблем, які стоять на заваді повноти самореалізації материнства.

повноти самореалізації материнства.

Кожна шкала включає формальні ознаки (характеристики малюнка: кольорова гама, композиція і типи фігур, які найчастіше трапляються в межах цього критерію, особливості розташування малюнка на аркуші тощо) та змістовні ознаки (психологічний зміст, значення формальних ознак малюнка). Наприклад, формальні ознаки першої шкали обробки психомалюнка “Я – мама” (“Цілісна, інтегрована материнська ідентичність”) такі: авторка малюнка виконує реалістичне зображення себе (повністю або тільки обличчя), може бути з дитиною/дітьми. Серед вагітних жінок у більшості випадків обличчя на малюнку звернене до лівої частини аркуша паперу. Зображення більше середнього розміру, розміщене, переважно, у центрі аркуша. Кольорова палітра складається з теплих кольорів, при чому домінують зелений, жовтий, помаранчевий; холодних кольорів немає або вони використовуються незначною мірою. Штрихування мало або воно відсутнє. Лінії плавні, заокруглені; натиск середній. Малюнок насичений кольорами, цілісний, завершений. До його виконання автор

приступає охоче, без запитань та тривалих роздумів, під час малювання проявляються позитивні емоції та спонтанні коментарі. Змістовні ознаки першої шкали якісно-кількісної обробки психомалюнка “Я – мама” такі: жінка задоволена собою як матір’ю, знає свої позитивні і негативні сторони, недоліки і переваги стилю своєї поведінки щодо виховання дітей, переважно успішно розв’язує проблемні ситуації, які виникають у цій сфері; материнство займає високі позиції в ієрархії ціннісних орієнтацій, з ним пов’язані позитивні емоції. Це дає підстави вважати, що жінка почувається щасливою і самореалізованою як матір.

Зміст виокремлених шкал був підтверджений результатами кореляційного аналізу даних арт-терапевтичного дослідження та психодіагностики з допомогою методу психосемантичного диференціалу й експертної оцінки досліджуваних. Крім тематичного малюнка “Я – мама”, також верифіковано системи шкал якісно-кількісної обробки тематичних малюнків “Я і моя дитина” (п’ять шкал: адекватний стиль самосприймання вагітності і материнства, тривожний стиль, схильність до тривожного або амбівалентного стилю самосприймання вагітності, внутрішньо-особистісний конфлікт, пов’язаний з материнством, ейфорійний стиль) та “Я – жінка” (чотири шкали: цілісність, інтегрованість ідентичності жінки, позитивна забарвленість Я-образу себе як жінки; дифузність, суперечливість Я-образу жінки, цілісність, інтегрованість ідентичності жінки, негативна забарвленість Я-образу себе як жінки та суперечливе ставлення до себе як жінки).

Беручи до уваги такі переваги психомалюнків як можливість об’єктивації внутрішнього змісту психіки (в єдності свідомого та несвідомого рівнів) у символічній формі, можливість уникнення стандартних, соціально бажаних відповідей, незалежність застосування від віку, рівня освіченості, культурного досвіду досліджуваних тощо, а також враховуючи можливості корекції їх недоліків (залежність результатів тестування від емоційного стану досліджуваного, суб’єктивної позиції експериментатора, складність статистичної обробки тощо), можна стверджувати, що використання тематичних малюнків як психодіагностичних технік є незамінним у роботі психолога з вагітними жінками та виокремлює перспективний напрям подальших досліджень у галузі психології материнства й вагітності.

Третій розділ – “Структура та динаміка розвитку материнської ідентичності вагітних жінок” – висвітлює результати арт-терапевтичної діагностики становлення материнської ідентичності вагітних жінок.

Застосування факторного аналізу до результатів психодіагностики вагітних жінок за допомогою тематичних малюнків “Я – мама” та “Я і моя дитина” (табл. 2) дало змогу виокремити три типи материнської ідентичності: цілісна, інтегрована материнська ідентичність, дифузна материнська ідентичність, нерозвинена материнська ідентичність. Також виокремлена четверта категорія, яка виражає особливості змісту материнства як частини особистісної сфери жінки – це наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, пов’язаних з материнством, коли жінка не ідентифікує себе з образом матері і лише виконує роль матері, а її материнська ідентичність залишається несформованою.

Таблиця факторних навантажень після варимакс-повороту даних психодіагностики вагітних жінок за допомогою психомалюнків “Я – мама” та “Я і моя дитина”

Матриця факторних навантажень після варимакс-повороту				
Шкали тематичних малюнків “Я – мама”, “Я і моя дитина”	Фактор			
	1	2	3	4
1. Цілісна, інтегрована материнська ідентичність	–0,274	0,331	0,895	0,115
2. Дифузна, суперечлива материнська ідентичність	0,200	0,540	0,290	0,252
3. “Приміряння” ролі матері як стадія становлення материнської ідентичності		0,375	–0,159	–0,510
4. Внутрішньо-особистісні конфлікти, пов’язані з материнством	0,831		–0,768	
5. Психологічна невідповідність до материнства	0,361	–0,658	–0,334	
6. Соціально-економічні та ін. проблеми, які стоять на заваді самореалізації материнства		0,884		0,202
7. Позитивне налаштування до материнства	–0,859		0,705	–0,404
8. Підвищений рівень тривожності	0,231	0,251		0,309
9. Психологічна невідповідність до материнства		–0,111	–0,414	0,896
10. Високий рівень тривожності, депресивні тенденції	0,451	–0,235	–0,175	0,437
11. Зосередження уваги виключно на дитині	–0,807	–0,140	0,505	
12. Наявність психологічних проблем у сімейних взаєминах	0,676	0,632		
13. Внутрішньо-особистісні конфлікти, пов’язані з вагітністю і материнством	0,953		–0,405	0,215
14. Наявність проблем зі здоров’ям у дитини або матері	–0,349	0,550	0,535	–0,206
15. Невпевненість у майбутньому, відчуття безперспективності	0,195	0,876	–0,106	
16. Психологічна невідповідність до прийняття другої/третьої дитини	0,330	–0,157	–0,197	–0,105
Примітка: 1) вибраний метод факторного аналізу: максимальної правдоподібності 2) метод повороту: Критерій варимакс за Г. Кайзером; а. поворот досягнений у 6-му оберті 3) напівжирним шрифтом виділено факторні навантаження тих шкал тематичних малюнків, які увійшли до відповідних факторів.				

Аналіз емпіричних даних дав змогу охарактеризувати виокремлені типи материнської ідентичності:

1. *Цілісна, інтегрована материнська ідентичність* – жінка володіє усвідомленим, чітким і гнучким, деталізованим образом себе як матері, впевненістю у собі, відповідальністю, здатністю до складних моральних суджень, позитивною самооцінкою себе як матері, системою позитивних перспективних цілей самореалізації у материнстві тощо; знає свої позитивні і негативні сторони, адекватно оцінює можливості. Діагностувати такий тип ідентичності можна за наявності у тематичному малюнку “Я – мама” формальних ознак першої шкали обробки цього психомалюнка.

2. *Дифузна материнська ідентичність* властива жінкам, які не можуть однозначно оцінити себе як матір, вони мають проблеми зі встановленням близьких стосунків з іншими людьми, першочергово, у сім’ї. Самооцінка себе як матері має суперечливий характер: жінка не може дати чіткої оцінки своїм материнським якостям, переживанням, діям, поведінці; зовні декларується позитивна або нейтральна оцінка себе (“я така, як всі інші матері”,

“нормальна матір” та ін.), але внутрішньо матір оцінює себе, переважно, негативно. Жінка не планує і не знає, якою вона має бути у майбутньому, не усвідомлює, які фактори вплинули на неї як матір. Такі матері досить часто дратівливі, у них вразливе почуття самоповаги, підвищений рівень тривожності, схильність до амбівалентності у виборі стилю виховання дитини. Діагностувати описаний тип материнської ідентичності можна за другою та шостою шкалою тематичного малюнка “Я – мама” (“Дифузна, суперечлива материнська ідентичність” та “Наявність соціально-економічних та інших проблем, які стоять на заваді повноти самореалізації материнства”).

3. *Нерозвинена материнська ідентичність* – жінка психологічно неготова до усвідомленого відповідального материнства, характеризується невпевненістю у правильності виконання ролі матері, негативно оцінює себе як матір, відсутнє планування майбутнього та усвідомлений аналіз впливу минулого на теперішній стан. Часто спостерігається соціальна неадаптованість; також наявна відчуженість і конфліктність у сімейних взаєминах. Серед переважаючих психоемоційних станів – роздратування, незадоволення, розчарування, інколи образа та ін. Найчастіше цей тип материнської ідентичності притаманний жінкам, які виношують першу дитину. Але, за несприятливих умов подальшого становлення жінки як матері, він може характеризувати жінку і протягом всього життя. На це вказують результати експериментального дослідження – 20% жінок, які виношують другу дитину і 8% вагітних жінок, які виношують третю дитину, характеризуються нерозвинутою материнською ідентичністю. Діагностувати нерозвинену материнську ідентичність можна за допомогою виявлення у психомалюнку “Я – мама” формальних ознак третьої шкали (“Приміряння” на себе ролі матері як стадія становлення материнської ідентичності”), а також п’ятої і шостої (“Почуття невпевненості, психологічної невідповідності до материнства”, “Наявність соціально-економічних та інших проблем, які стоять на заваді повноти самореалізації материнства”).

Жінки, які виношують першу дитину, характеризуються дифузним (37,5% досліджуваних) та нерозвиненим (37,5%) типами материнської ідентичності (рис. 2). Також цій категорії вагітних жінок притаманні переживання внутрішньо-особистісних конфліктів, пов’язаних з материнством (42,5% досліджуваних). Для жінок з нерозвинутою материнською ідентичністю характерна нечіткість зовнішніх і внутрішніх меж сім’ї (коефіцієнт кореляції між відповідними шкалами тематичного малюнка “Я – мама” та проективної експресивної методики “Сімейна соціограма” складає 0,403, $p \leq 0,001$) і наявність симбіотичних зв’язків у сім’ї ($r=0,485$, $p \leq 0,001$). Сім’ї вагітних жінок, які переживають внутрішньо-особистісні конфлікти, пов’язані з материнством, також характеризуються нечіткістю зовнішніх і внутрішніх меж молоді сім’ї, відсутністю сепарації від батьківської сім’ї, конфліктністю та емоційною відчуженістю у сімейних взаєминах, а також домінантністю батьківської сім’ї над молоддю.

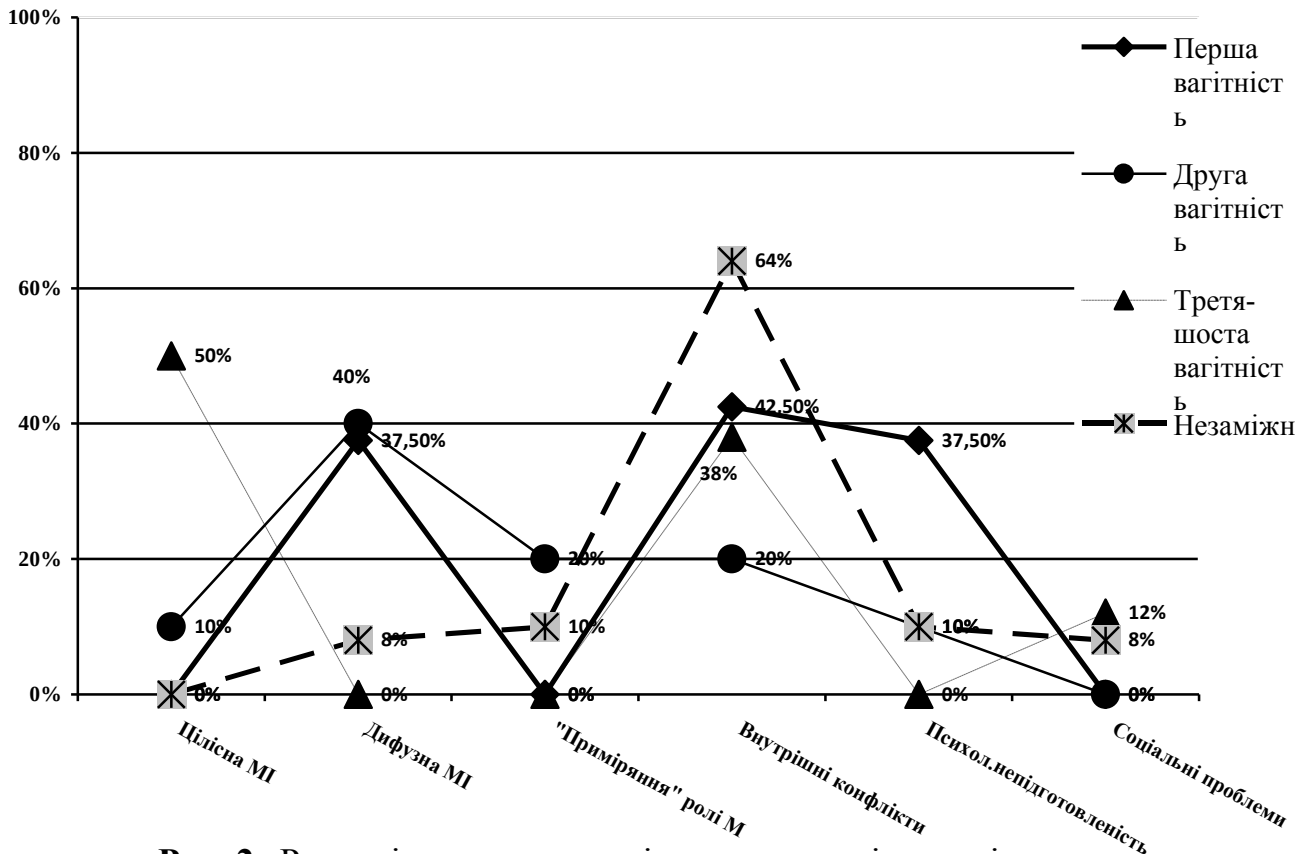

Рис. 2. Розподіл даних психодіагностики вагітних жінок за допомогою психомалюнка "Я - мама"

Примітка: умовні позначення: МІ - материнська ідентичність; М - матір

Вагітні жінки, які виношують першу дитину після природного переривання попередньої вагітності (викидня), характеризуються, переважно, дифузним типом материнської ідентичності у поєднанні з високим рівнем тривожності (81%). Вагітним жінкам, які виношують першу дитину після штучного переривання попередньої вагітності (аборту), притаманні переживання гострих внутрішньо-особистісних конфліктів, пов'язаних з материнством (88,5%).

Для жінок, які виношують другу дитину, характерним є зменшення частки тих, хто переживає внутрішньо-особистісні конфлікти, пов'язані з материнством, і поступове збільшення частки жінок з цілісною, інтегрованою материнською ідентичністю. Проте переважній частині вагітних жінок цієї категорії притаманний дифузний тип материнської ідентичності (40% досліджуваних), а також нерозвинена материнська ідентичність (30%).

Жінки, які виношують третю-шосту дитину, характеризуються цілісним, інтегрованим типом материнської ідентичності – 50% досліджуваних, а 38% жінок переживають внутрішньо-особистісні конфлікти, пов'язані з материнством.

Вагітних жінок з ВІЛ-позитивним статусом характеризує наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, пов'язаних з материнством (100% досліджуваних). Характерною особливістю малюнків ВІЛ-інфікованих вагітних жінок, яка відрізняє їх від малюнків інших вагітних, є те, що всі вони, малюючи (тематичні малюнки "Мій настрій", "Я – мама", "Я – і моя дитина"), зображають ключ птахів, які летять у вирій. Це вказує на домінуюче відчуття втрати перспектив, мрій, планів, втрати майбутнього загалом.

Для вагітних жінок, які мають інвалідність за діагнозами глухота, німота, глухонімота, характерний цілісний, інтегрований тип материнської ідентичності (100% досліджуваних цієї підгрупи); для інших соматично хворих вагітних жінок характерний

дифузний тип материнської ідентичності (67% досліджуваних, які перебувають на різних групах інвалідності загального захворювання).

Кореляційний аналіз результатів арт-терапевтичної діагностики за допомогою тематичного малюнка “Я – мама” та проєктивної методики “Сімейна соціограма” вказує на те, що жінкам з цілісною, інтегрованою материнською ідентичністю найбільш характерні такі особливості сімейної ситуації: повнота і гнучкість взаємозв'язків у сімейній системі, включеність дитини (першої і ще ненародженої другої) до структури сім'ї, високі ціннісні орієнтації щодо дитини/дітей у сім'ї (значення коефіцієнта кореляції перебуває в межах $r=0,4 \div 0,58$, при високому рівні статистичної значущості $p \leq 0,0001$).

Аналіз результатів тестування досліджуваних за допомогою методики Куна-Макпартленда “Хто я?” виявив, що жодна вагітна жінка, яка виношує першу дитину, не включила у першу трійку об'єктивну категорію “мама”. В основному (61% досліджуваних) ця об'єктивна характеристика стоїть на четвертому-п'ятому місці. 12% досліджуваних цієї групи розмістили її на шостому-восьмому місці; а 27% досліджуваних загалом не включили її до свого переліку. На перше місце досліджувані виносять категорії “людина”, власне ім'я, “молода”, “заміжня”, вказують професію. Для порівняння зауважимо, що 91% вагітних жінок, які виношують другу, а також 100% жінок, які виношують третю-шосту дитину, характеризуючи себе, ставлять на перші місця категорію “мама”. Це вказує на те, що у період першої вагітності жінка ще не ідентифікує себе з роллю матері, відбувається лише освоєння цієї нової ролі.

Таким чином, використовуючи тематичні малюнки “Я – мама” та “Я і моя дитина”, було виокремлено та охарактеризовано три типи материнської ідентичності (цілісна, дифузна та нерозвинена материнська ідентичність); встановлено переважаючі під час першої, другої і наступних вагітностей типи материнської ідентичності.

ВИСНОВКИ

Вивчення специфіки застосування арт-терапевтичних засобів (тематичних малюнків) як методу психологічного дослідження материнської ідентичності вагітних жінок дозволяє дійти таких висновків:

1. Материнство у психології найбільш узагальнено вивчається як система дитячо-материнських відносин і як частина особистісної сфери жінки. Центральним утворенням материнської сфери особистості жінки є материнська ідентичність – цілісне прийняття, усвідомлення і переживання жінкою себе як матері та своєї особистісної самореалізації в материнстві. Материнська ідентичність є результатом когнітивно-емоційних та ціннісних процесів ідентифікації жінки з роллю матері, а також динамічним процесом інтеграції жінкою власного досвіду материнства. Структура материнської ідентичності включає: образ себе як матері, самооцінку себе як матері, перспективні цілі самореалізації себе в материнстві, когнітивний, емоційний, ціннісно-смісловий та конативний компоненти.

2. Для психодіагностичного дослідження материнської ідентичності доцільно використовувати арт-терапевтичні техніки (тематичні малюнки) як такі, що забезпечують можливість комплексного вивчення особливостей самосприймання матері у єдності його свідомих та несвідомих компонентів.

Застосування арт-терапевтичних технік (тематичних малюнків) як методу дослідження материнської ідентичності вагітних жінок включає два напрями роботи дослідника: 1) підготовка стандартизованої уніфікованої процедури проведення дослідження за допомогою тематичних малюнків (психомалюнки “Я – мама”, “Я і моя дитина”, “Я – жінка”) й обробка результатів дослідження; стандартизація процедури передбачає розробку засобів корекції обмежень арт-терапевтичної діагностики; 2) вибір зовнішнього критерію оцінки достовірності результатів психодіагностики за допомогою тематичних малюнків (метод психосемантичного диференціалу та метод експертного оцінювання досліджуваних).

3. Доведено, що якісно-кількісну обробку тематичного малюнка “Я – мама”, доцільно здійснювати за такими шкалами: 1) цілісна, інтегрована материнська ідентичність; 2)

дифузна, суперечлива материнська ідентичність; 3) “приміряння” ролі матері як стадія становлення материнської ідентичності; 4) наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, пов’язаних з материнством; 5) відчуття невпевненості, психологічної невідповідності до материнства; 6) наявність соціально-економічних, сімейних та інших проблем, які стоять на заваді повноти самореалізації материнства.

Виокремлено такі типи материнської ідентичності: 1) цілісна, інтегрована материнська ідентичність; 2) дифузна материнська ідентичність; 3) нерозвинена материнська ідентичність (“приміряння” на себе ролі матері як стадія становлення материнської ідентичності). Також значній частині досліджуваних (42,5% вагітних жінок, які виношують першу дитину) притаманне виконання ролі матері без ідентифікації себе з цією роллю; як правило, це жінки, яким притаманні актуальні внутрішньо-особистісні конфлікти, пов’язані з материнством.

4. Виявлено, що сучасним вагітним жінкам, які виношують першу дитину, притаманний тип нерозвинутої материнської ідентичності, а також переживання актуальних внутрішньо-особистісних конфліктів, пов’язаних з материнством. Жінки, які виношують першу дитину після природного переривання попередньої вагітності (викидня), характеризуються дифузним типом материнської ідентичності. Вагітним жінкам, які виношують першу дитину після штучного переривання попередньої вагітності (аборту), притаманні переживання гострих внутрішньо-особистісних конфліктів, пов’язаних з материнством.

Для вагітних жінок, які виношують другу дитину, притаманні такі типи материнської ідентичності: дифузна материнська ідентичність, цілісна інтегрована материнська ідентичність; значна кількість жінок характеризуються відчуттям невпевненості, психологічної невідповідності до материнства.

Для вагітних жінок, які виношують третю – шосту дитину, характерним є цілісний інтегрований тип материнської ідентичності, рідше – дифузний тип материнської ідентичності.

Вагітні жінки з ВІЛ-позитивним статусом характеризуються наявністю актуальних внутрішньо-особистісних конфліктів, пов’язаних з материнством, одна з їхніх характерних психологічних особливостей – відчуття безперспективності свого майбутнього, підвищений рівень тривожності, депресивні тенденції. Для групи інших соматично хворих вагітних жінок, які перебувають на інвалідності, характерний, у більшості випадків, дифузний тип материнської ідентичності.

Результати емпіричного дослідження особливостей материнської ідентичності вагітних жінок за допомогою арт-терапевтичних засобів (тематичних малюнків) засвідчують високу ефективність, прогностичний та психотерапевтичний потенціал арт-терапевтичної діагностики і вказують на необхідність роботи в напрямі розробки і впровадження диференційованої системи психологічної допомоги вагітним жінкам – відповідно до психологічних особливостей вище зазначених категорій матерів.

Перспективами досліджень є вивчення особливостей інтерпретації та оцінки тематичних малюнків вагітних жінок різних національностей та етнічних меншин (в умовах зростання полікультурності сучасного суспільства), дослідження характерних відмінностей Я-реального та Я-ідеального образу матері, їх змісту та значення для процесу становлення материнської ідентичності тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України:

1. Шевчук Г.С. Етимологія слова через призму психолінгвістики / Шевчук Г.С. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВЦВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 249-256.

2. Шевчук Г.С. Материнська ідентичність у структурі Я-концепції жінки / Шевчук Г.С. // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 9. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – 836 с. – С. 765-777.

3. Шевчук Г.С. Психолінгвістична інтерпретація понятійного апарату у мовному вжитку українців та росіян / Шевчук Г.С. // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 181-187.

4. Шевчук Г.С. Розвиток материнської ідентичності у структурі Я-концепції жінки / Шевчук Г.С. // Соціальна психологія. – 2010. – № 3 (41). – С. 137-151.

5. Шевчук Г.С. Репрезентація архетипної символіки у малюнкових техніках при вивченні психологічних феноменів вагітності (на прикладі аналізу тематичного психомалюнка “Мої пологи”) / Шевчук Г.С. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Видавництво “Плай” ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. 14. – Ч. 2. – 315 с. – С. 279-287.

6. Гасюк М. Використання психомалюнку для психологічної підготовки вагітної жінки до пологів (30–40 тижні вагітності) / Гасюк М., Іщук О., Шевчук Г. // Психологія і суспільство. – 2006. – № 3. – С. 140-148.

7. Гасюк М. Вагітність як нормативна криза особистості жінки / Гасюк М., Шевчук Г. // Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні : збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 132-133.

8. Гасюк М. До питання статистичної обробки психомалюнків (на матеріалі експериментально-психологічних досліджень) / Гасюк М., Шевчук Г. // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. Спеціальний випуск. – Івано-Франківськ : ВЦВ ЦІТ, 2008. – С. 130-134.

9. Гасюк М.Б. Психомалюнок “Мої пологи” в роботі психолога з підготовки вагітних жінок до пологів / Гасюк М.Б., Шевчук Г.С. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Видавництво “Плай” ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. 14. – Ч. 1. – 349 с. – С. 257-267.

10. Гасюк М.Б. Психологічні особливості емоційного стану вагітної жінки у першому триместрі вагітності (виношування першої дитини) / Гасюк М.Б., Шевчук Г.С., Іщук О.Ю. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВЦВ ЦІТ, 2006. – Вип. 11. – Ч. 2. – С. 118-124.

11. Москалець В.П. Використання психомалюнку для психологічної підготовки вагітної жінки до пологів: 30 – 40 тижнів вагітності, практичний аспект / Москалець В.П., Гасюк М.Б., Іщук О.Ю., Шевчук Г.С. // Практична психологія і соціальна робота. – 2007. – № 12. – С. 38-45.

12. Шевчук Г.С. Історичний аспект становлення досліджень у галузі психологічної допомоги жінці під час вагітності та народження дитини / Шевчук Г.С. Іщук О.Ю. // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 41. Серія: психологічні науки : збірник наукових праць: у 2-х т. – Чернігів : ЧДПУ, 2006. – Вип. 41. – Т. 2. – С. 181-184.

Наукова монографія:

1. Гасюк М.Б. Проективна методика та психомалюнок: теорія, практика, експериментально-математична обробка / Гасюк М.Б., Шевчук Г.С.; Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 184 с.

Статті, опубліковані у збірниках матеріалів наукових конференцій:

1. Шевчук Г.С. До питання статистичної обробки проєктивної експресивної методики “Малюнок сім’ї” / Шевчук Г.С. // Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2008. – Ч. I. – С. 435-439.

2. Гасюк М.Б. Особливості обробки результатів проєктивної експресивної “Сімейна соціограма” у психологічних дослідженнях / Гасюк М.Б., Шевчук Г.С. // Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць. Частина I. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2008. – С. 102-106.

3. Шевчук Г.С. Психологічна експрес-підготовка вагітних до пологів: особливості групової роботи з використанням методів арт-терапії / Шевчук Г.С. Іщук О.Ю. // Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – С. 231-236.

АНОТАЦІЇ

Шевчук Г. С. Арт-терапевтичні засоби дослідження материнської ідентичності вагітних жінок. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню специфіки застосування арт-терапевтичних засобів (тематичних малюнків) для дослідження материнської ідентичності вагітних жінок. У дисертації, з позицій гуманістичного підходу, здійснена спроба концептуального та емпіричного обґрунтування поняття “материнська ідентичність”, визначення її структури, змісту та типів (цілісна материнська ідентичність, дифузна материнська ідентичність та нерозвинена материнська ідентичність). Побудовано та апробовано алгоритм емпіричного дослідження специфіки використання технік арт-терапії для дослідження материнської ідентичності. Верифіковано системи шкал якісно-кількісної обробки тематичних малюнків “Я – мама”, “Я і моя дитина”, “Я – жінка”. Досліджено психологічні особливості становлення материнської ідентичності вагітних жінок, які виношують першу дитину, другу та третю-шосту дитину. За результатами емпіричного дослідження материнської ідентичності вагітних жінок за допомогою арт-терапевтичних засобів підтверджено високий психодіагностичний потенціал малюнкових методів та виявлено принципову необхідність розробки і впровадження диференційованої відповідно до психологічної типології материнської ідентичності системи психологічної допомоги вагітним жінкам.

Ключові слова: материнська ідентичність, арт-терапевтичні техніки, тематичний малюнок, психомалюнок, тип материнської ідентичності.

Шевчук Г. С. Арт-терапевтические средства исследования материнской идентичности беременных женщин. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Волынский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2010.

Диссертация посвящена изучению специфики использования арт-терапевтических средств (тематических рисунков) для исследования материнской идентичности беременных женщин.

На основе анализа психологической литературы раскрыты основные научные подходы к изучению феномена материнства как части личностной сферы женщины, впервые сформулировано понятие “материнская идентичность”, выделена ее структура и содержание.

На основании содержательного рассмотрения и обобщения особенностей методов исследования материнской сферы личности женщины, а также методологических основ арт-

терапевтических техник, построен алгоритм эмпирического исследования специфики использования техник арт-терапии в качестве методов диагностики материнской идентичности беременных женщин. Алгоритм предполагает выполнение следующих двух этапов: 1) определение тем тематических рисунков относительно цели и заданий исследования, выбор способа коррекции влияния эмоционального состояния испытуемых на результаты арт-терапевтической диагностики, выполнение исследования, построение системы критериев качественной интерпретации и количественной оценки тематических рисунков, обработка результатов диагностики; 2) выбор внешнего критерия оценки достоверности выводов арт-терапевтической диагностики (метод психосемантического дифференциала, метод экспертной оценки испытуемых неонатологами и гинекологами-акушерами), формирование батареи стандартизированных методик и тематических рисунков, выбранных на предыдущем этапе; выполнение исследования, обработка его результатов и сравнение их с результатами арт-терапевтической диагностики.

По результатам эмпирического исследования верифицировано системы шкал качественно-количественной обработки тематических рисунков “Я – мама”, “Я и мой ребенок”, “Я – женщина”.

Анализ данных арт-терапевтической диагностики с помощью тематических рисунков “Я – мама” и “Я и мой ребенок” позволил определить три типа материнской идентичности: целостный, интегрированный, диффузный и неразвитый типы материнской идентичности. Также есть категория беременных женщин, которые переживают внутренние конфликты, связанные с материнством – они исполняют в той или иной степени роль матери, но не идентифицируют себя с ней.

Женщинам, беременным впервые, присущий, в большинстве случаев, неразвитый тип материнской идентичности, а также переживание внутренних конфликтов, связанных с материнством. Для женщин, которые беременны вторым ребенком, присущий диффузный и целостный, интегрированный типы материнской идентичности. Беременные женщины, ожидающие рождения третьего-шестого ребенка, характеризуются, в большинстве случаев, целостным, интегрированным типом материнской идентичности.

Данные эмпирического исследования специфики использования арт-терапевтических средств (тематических рисунков) в качестве метода диагностики материнской идентичности беременных женщин подтверждают высокий психодиагностический потенциал рисуночных методов, а также иллюстрируют принципиальную необходимость разработки и внедрения системы психологической помощи беременным женщинам – дифференцированной соответственно к психологической типологии материнской идентичности.

Ключевые слова: материнская идентичность, материнская сфера личности женщины, арт-терапевтические техники, тематический рисунок, психорисунок, тип материнской идентичности.

Shevchuk G. S. Art-therapeutical means of maternal identity of pregnant women researching. – Manuscript.

The thesis for earning the academic degree of a candidate of psychological science majoring in the specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk. 2010.

This research is devoted to the specificity of application of art-therapeutical means (thematic/psycho pictures) for maternal identity of pregnant women researching. It was made in this thesis an attempt of conceptual and empirical validity of the notion “maternal identity”, determination of its structure, content and types (holistic maternal identity, diffuse maternal identity and undeveloped maternal identity) from the point of view of humanistic approach. It was built and tested the algorithm of empirical research of specificity art-therapy technique application for researches of maternal identity. It was verified the sets of criteria for qualitative and quantitative processing of thematic pictures “I am a mother”, “My baby and I”, “I am a woman”. It was

researched psychologic peculiarities of maternity identity formation at pregnant women, who bear the first baby, the second and the third-sixth baby. It was confirmed the high psycho-diagnostic potential of picture methods and discovered a necessity in principal of development and implementation of differential system of psychological support for pregnant women according to psychological typology of maternal identity grounding on the results of empirical researches of maternal identity of pregnant women using art-therapeutical remedies.

Key words: maternal identity, art-therapeutical technique, thematic picture, psycho-picture, type of maternal identity.

Підписано до друку 6.10.2010 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman".
Вид. арк. 0,9. Зам. № 97. Тираж 100 прим. Друк на ризографі.

Видавництво Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76025, м.Івано-Франківськ,
вул. С. Бандери, 1, тел.: 71-56-22
E-mail: vdccit@pu.if.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2718 від 12.12.2006.

